

Hadislere Göre İshrâk Namazı ve Kuşluk Namazı ile İlgisi

Salih KARACABEY*

Özet

Kur'an'a göre insanın hayattaki temel sorumluluğu, kendisini yaratan Yüce Varlık'ı arayıp bulmak, O'nun isteklerini yerine getirmektir. Allah'ın insandan en önemli isteklerinden biri de ibadettir. İbadetler içinde en başta geleni ise namazdır. Zira insanın psikolojik, fiziksel ve sosyal yönlerinin disiplin altına alınıp geliştirilmesinde namazın büyük bir rolü vardır. Bundan dolayı Allah Teâlâ çeşitli vakitlere ve vesilelere binâ ederek insandan namaz kılmasını ister. Hz. Peygamber de yine aynı sebeplere binâen, Allah'ın istediklerinden farklı olarak bazı namazların kılınmasını teşvik ve tavsiye etmiştir. Çeşitli rivayetlerde ve özellikle de halk arasında, Hz. Peygamber'in teşvik ettiği namazlardan birinin İshrâk Namazı olduğuna yönelik bilgiler bulunmaktadır. Bu makâlede, Hz. Peygamber'in bu teşvikine delâlet eden hadislerin, hadis usûlü kaidelerine göre sıhhati araştırılmaktadır.

Abstract

Ishrak Prayer and It's Relationship Between Kushluk Prayer According to Hadiths

The main responsibility of humanbeing is seeking out Great Creative and fulfilling His orders. One of the most demand of God from humans is worship to Him and the top of them is salat (pra-

* Doç. Dr., Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi, salihkaracabey@hotmail.com

yer). The salat has got a big role to improve and dicipline people's psychological, sociological and physical quality. Therefore Allah wants from humanbeing to pray by basing different times and means. The Prophet has recommended too for the same reasons other prayers that different from Allah's. There are informations in the ehadith and especially among the public about that the ishrak is one of the prayer that was recommended by the Prophet. In this article the authenticity of ehadith that portend the Prophet's encouragement in view of hadith's methodology.

Anahtar Kelimeler: İşrak namazı, Hadis, tenkid.

Key Words: Ishrak prayer, Hadith, criticism.

I. Giriş

İnsanların yaratılış gayesi; Allah'ı tanıyıp bilmek, O'na kulluk ve ibadet etmektir.¹ Allah Teâlâ, insanlar için, kulluklarını ortaya koyabilecekleri çeşitli ibadet şekilleri tespit etmiştir. Kur'ân ve Sünnet gibi dinin temel kaynaklarında kendisine yapılan vurguların yoğunluğu ve günlük hayat içindeki ifâ sıklığı gibi hususlara bakılarak, ibadetler içinde en önemlisinin namaz olduğu söylenebilir.² Buna binâen Allah, Hz. Âdem'den beri bütün peygamberleri ve ümmetlerini namaz ile sorumlu tutmuştur. Zira insanın psikolojik, fiziksel ve sosyal yönlerinin disiplin altına alınıp geliştirilmesinde namazın büyük bir rolü vardır. Bundan dolayı Hz. Peygamber, Allah tarafından farz kılınanların edâsına ilâveten bazen vakitleri bazen de çeşitli vesileleri gözeterek daha fazla namaz kılınmasını teşvik etmiştir. Bunlar genel itibariyle “nafîle namazlar” olarak anılır. Farz namazlar ile birlikte kılınan ve “revâtib sünnetler” şeklinde isimlendirilen sünnet namazlara ilâveten, hemen her biri hakkında ayet ve çeşitli sıhhat değerlerine sahip hadisler bulunan ve “regâib sünnetler” denilen nâfile namazlar da vardır. Geceleri kılınan teheccüd namazı, Ramazan gecelerine has terâvih namazı, güneşin doğumu ile öğle namazı arasında kılınan kuşluk namazı, akşam namazının sünnetinden hemen sonra kılınan evvâbîn namazı, abdest veya gusül abdesti aldıktan hemen

¹ Zâriyât 51/56.

² Nitekim Hz. Peygamber de bu hususa dikkat çeker ve şöyle buyurur: “Kıyamet gününde kulun hesaba çekileceği ilk ameli onun namazıdır. Eğer namazı düzgün olursa, işi iyi gider ve kazançlı çıkar. Namazı düzgün olmazsa, kaybeder ve zararlı çıkar. Şayet farz namazlar konusunda eksiği varsa Allah Teâlâ ‘Kulumun nâfile namazları var mı, bakınız?’ der. Farzların eksiği nâfilelerle tamamlanır. Sonra diğer amellerinden de bu şekilde hesaba çekilir”.Tirmizî, Salât, 305; Ebû Dâvud, Salât, 149; Nesaî, Salât, 9; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 202.

sonra kılınan abdest şükür namazı, tahiyetü'l-mescid namazı, sefere çıkarken ve dönüşte kılınan sefer namazı, ay ve güneş tutulmaları esnasında kılınan küsûf ve husûf namazları, sevinçli bir haber alınması durumunda kılınan şükür namazı, işlenilen bir gûnahtan duyulan pişmanlığa delâleten kılınan tevbe namazı, bir ihtiyacın Allah'a arzı için kılınan hâcet namazı, ayrıca tesbih ve istihâre namazları bunlardandır.³

Farzlardan bağımsız olarak kılınan nâfile namazlar içinde zikri geçenlerden biri de işrâk namazıdır. Çeşitli kaynaklarda kendisine yapılan atıflar, bazı Müslümanların bunu titizlikle edâsı ve hatta kılmayanları tenkit etmeleri; böyle bir namazın vasıfları, vakti, aynı veya yakın vakitlerde kılınan başka nâfile namazlarla ilişkisi ve özellikle de Hz. Peygamber'in konu ile ilgili uygulaması hakkında bir araştırma yapılması ihtiyacını doğurmaktadır. Araştırmamızda işrâk namazı ile ilgili bütün bu hususlara cevap aranmaya çalışılmaktadır.

II. İşrâk Namazı

“شرق” kökünden türeyen “işrâk” kelimesine sözlüklerde iki mananın verildiği görülür. Bunlardan birincisi “güneşin doğması, günün aydınlanması” şeklindedir ki, güneşin doğduğu ilk ana işaret eder. İkincisi ise “güneşin ışıldaması, parıldaması” manasıdır.⁴ Bu manaya göre, parıldaması için güneşin doğumundan sonra belli bir müddetin geçmesi gerekir.

“İşrâk” kelimesi ve türevleri Kur'ân'da, sözlük manasına uygun olarak “sabah, sabaha çıkmak, günün aydınlanması” gibi manalarda kullanılır. Meselâ Hz. Dâvud ile ilgili olarak nâzil olan,

“إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعُشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ”

“Biz, akşam sabah kendisiyle beraber tesbih eden dağları onun emrine vermiştik”⁵ ayetinde kelime, “gecenin” zıddı olarak “gündüz” ve “sabah” manalarındadır. Yine “وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا” “Yeryüzü, Rabbinin nûru ile aydınlanır” ayetinde⁶ de “aydınlık” manası öne çıkmaktadır. “فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِينَ” ayetine⁷ ise “Güneş doğarken onları o korkunç ses yakaladı” manası verilir. Firavun ve adamları hakkında nâzil olan “فَاتَّبَعُوهُمْ مُشْرِقِينَ” “Derken gün doğumunda onların peşine düştüler” ayetinde⁸ de kelime “gün doğumu” manasındadır.

³ Bu namazlar hakkında geniş ve ayrıntılı bilgi için bkz. Karagöz, İsmail-Altuntaş, Halil, Namaz İlmihali, Ankara 2010, s. 81-95.

⁴ Bkz. Asım Efendi, Kâmûs Tercemesi, İstanbul 1305, “ş-r-k” mad. (III, 901).

⁵ Sâd 38/18.

⁶ Zümer 39/69.

⁷ Hicr 15/73.

⁸ Şuarâ 26/60.

İşrâk kelimesi hadislerde de yaklaşık aynı manalarda kullanılır. Meselâ Ahmed b. Hanbel'in naklettiği bir metinde geçen ve başta Hz Ebû Bekir ile Ömer olmak üzere "bazı sahâbîlerin Allah yolunda harcanmak üzere sahip oldukları zenginliklerden Hz. Peygamber'e verdiklerine" işaret eden Cerîr b. Abdillâh el-Becelî hadisinde⁹ geçen "فَأَشْرَقَ وَجْهُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى رَأَيْتُ الْإِشْرَاقَ فِي وَجْنَتَيْهِ" ifadesi, "(Ashâb böyle davranınca) Hz. Peygamber'in yüzü parladı, hatta bu parlaklığı yanaklarında müşahede ettim" manasındadır. Bedir Savaşı hazırlıkları esnasında Mikdâd b. el-Esved'in "sağında ve solunda, önünde ve arkanda; seninleyiz ve onlara karşı savaşıyoruz" şeklindeki desteğini işiten Hz. Peygamber'in sevincine işâreten kullanılan "أَشْرَقَ" ifadesi de "yüzü parladı" manasındadır.¹⁰ Bu kelime, müşriklerin Kabe ziyâretleri esnasında ve özellikle Mina'dan dönerken güneşin Sebîr Dağı üzerinden doğmasını beklediklerine delâlet eden hadiste¹¹ de aynı manada kullanılmıştır. Hadise göre müşrikler arasında, dönüş zamanına işâreten "أَشْرَقَ نُبَيْرٌ" ifadesi meşhur olmuştur. Bu ifadeye "لِتَطْلُعَ عَلَيْكَ الشَّمْسُ" "üzerine güneş doğsun" manası verilir.¹²

Zikri geçen bu vakitte kılınacak müstakil bir namaza daha ziyade mutasavvıfların atıfta bulunduğu görülür. Meselâ Ebû Tâlib el-Mekki'nin (386/996) Hz. Ali'ye izâfe ile naklettiği bir rivayette şöyle denilmektedir: "Hz. Peygamber kuşluk namazını toplam iki vakitte olmak üzere altı rekât kılardı. Öncelikle güneş doğup biraz yükseldikten sonra iki rekâtlık bir namaz kılardı". Ebû Tâlib el-Mekki'ye göre işte bu, işrâk denilen namazdır. Hz. Ali rivayetinin devamında ifade edildiğine göre "Hz. Peygamber güneş doğu yönünden itibaren gökyüzünün dörtte biri kadar yükseldikten ve ışınları iyice yayıldıktan sonra dört rekâtlık bir namaz daha kılardı" ki bu da el-Mekki'ye göre (Türkçemizdeki ifadesiyle) "kaba kuşluktur".¹³ Ancak Ebû Tâlib el-Mekki, Hz. Ali'den naklettiği bu rivayetin başında "böyle bir şeyi ondan başkasının nakletmediğine" dikkat çeker.¹⁴ Diğer taraftan "işrâk" ve "kaba kuşluk" şeklinde ikiye ayrılan namazların, rivayetin hemen başında, "Hz. Peygamber'in kuşluk namazı, iki vakitte kıldığı toplam altı rekâttan ibarettir" denilerek "kuşluk namazı" genel ismiyle anıldığına dikkat etmek gerekir. Ebû Tâlib, eserinin bir başka yerinde de

⁹ Hadis için bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 360.

¹⁰ Buhârî, Meğâzî, 4.

¹¹ Bkz. Buhârî, Hac, 100; Tirmizî, Hac, 60. Hadisin devamında Hz. Peygamber'in müşriklere muhâlefet için Mina'dan güneş doğmadan önce dönmeyi tercih ettiği ifade edilir.

¹² İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, Fethu'l-Bârî fi Şerhi Sahihi'l-Buhârî, thk. Muhammed Fuad Abdûlbaki, Beyrut 1379, III, 531.

¹³ "وهذا هو الضحى الأعلى" Bu rivayet için bkz. Mekki, Kütü'l-Kulûb, II, 84.

¹⁴ "فَأَمَّا حَدِيثُ عَلِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَإِنَّهُ ذَكَرَ مِنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَيْئاً لَمْ يَذْكُرْهُ غَيْرُهُ" Bkz. Kütü'l-Kulûb, II, 84.

bu namazların hepsini “kuşluk” şeklinde isimlendirir. Meselâ o, “güneş yükselip iyice ağarınca sekiz rekâtlık bir kuşluk namazının kılınacağını” ifade eder ve “يُسَبِّحَنَّ بِالْعُشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ” âyetinde zikredilen şeyin bu olduğunu söyler. Gün yükselince yani güneşin ışıkları iyice yayılıp vücudu ısıtmaya ve ayaklar güneşin hararetinden dolayı yanmaya başlayınca, kişi ikinci virdini yerine getirir ki bu, kuşluk namazıdır (الضحى الأعلى). Ebû Tâlib’e göre bu vakit kuşluk namazı için en efdal vakittir.¹⁵

Gazzâlî (505/1111) de güneşin doğmasından zevâl vaktine kadar geçen sürenin tam ortasında yani kendi ifadesiyle “gündüzün ilk dörtte birlik süresi geçince” kılınacak bir namaza işaret eder. Gazzâlî’ye göre bu vakit; eğer gündüz on iki saat farzedilirse, gündüzün başlamasından üç saat sonra tekâbül eder ki, bu da gündüzün dörtte biri olur. Gazzâlî, “gündüzün bu ilk dörtte birlik vaktinde kişinin iki vazifesi vardır ki, birincisi kuşluk namazıdır (salâtu’d-duhâ)” der. Fakat daha sonra sözlerine “bu vakitte kişinin yapacağı ilk iş, işrâk vaktinde iki rekâtlık bir namaz kılmasıdır” diyerek devam eder. Gazzâlî’nin “işrâk vakti” şeklinde isimlendirdiği bu vakit, ona göre, güneşin yaklaşık yarım mızrak boyu yükselip ışıklarını iyice yaydığı dönemdir. Güneşin, yeryüzünün tozu toprağı ve buharları gibi engellerden sıyrılıp tamamen yükseldiği ve böylece nurunun tamamen ortaya çıktığı bu dönemde iki rekât namaz kılır. İşte Allah Teâlâ’nın “يُسَبِّحَنَّ بِالْعُشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ” kavli ile kastettiği namaz budur. Kaba kuşluk (الضحى الأعلى) vaktinde ise dört rekâtlık bir namaz daha kılır. Bu da Allah’ın “والضحى والليل إذا سجى” kavlinde işaret ettiği namazdır. Gazzâlî sözlerine devamla şöyle bir açıklamada bulunur: “Eğer kişi sözünü ettiğimiz bu dönemde bir kere namaz kılmakla yetinecekse, zikri geçen bu son vakit, kuşluk namazı için en efdal vakittir. Fakat asıl fazilet bu namazı, kerâhet vaktinin iki tarafında yani biri güneş yarım mızrak boyu yükseldikten sonra ve biri de zevâle yaklaşırken olmak üzere (iki kereden) kılmaktadır. Kuşluk namazı ismi bunların hepsi için kullanılır. Öyle zannediyorum, iki rekât olarak kılınan işrâk namazı, namaza izin verilen vakit girer girmez yani kerâhet vakti çıkar çıkmaz kılınan namaz için kullanılmaktadır”.¹⁶

Şa’rânî’ye (973/1563) göre sabah namazını kıldıktan sonra, Allah’dan ğâfil olunan zaman dilimi uzamasın diye kuşluk namazına devam etmek gerekir. Nitekim Hz. Peygamber, günün ilk dörtte birlik diliminde kılınması için böyle bir namazı bize sünnet olarak bırakmıştır. Kendisi de bu namazı, güneş bir mızrak boyu yükseldikten sonra kılmıştır. Bu fiiliyle O, kuşluk namazı vaktine girildiğini ifade

¹⁵ Bkz. Kütü’l-Kulüb, I, 19.

¹⁶ “الورد الثاني: ما بين طلوع الشمس إلى ضحوة النهار وأعني بالضحوة منتصف ما بين طلوع الشمس إلى الزوال وذلك عشرة ساعة وهو الربع بمضي ثلاث ساعات من النهار إذا فرض النهار اثنتي عشرة ساعة.” Gazzâlî, İhya, I, 339.

etmek istemektedir. Şa'rânî'ye göre bazıları bu vakitte kılınan namazı "işrâk namazı" şeklinde isimlendirmektedir. Hâlbuki ona göre kuşluk namazı, işrâk namazı ile hâsıl olur. Yani aynı namaza iki farklı isim verilmiştir, yoksa bunlar birbirinden farklı iki namaz değildir.¹⁷

III. İşrâk Namazına Delâlet Eden Ayet ve Hadisler

Kur'an'da, "işrâk namazı" şeklinde isimlendirilecek bir namaza, Hz. Dâvud ile ilgili olarak nâzil olan " إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَ " "الإشراق" "Biz, akşam sabah kendisiyle beraber tesbih eden dağları onun emrine vermiştik"¹⁸ ayetinde işâret buyrulur.

Bu ayette geçen "işrâk" kelimesine müfessirlerin "kuşluk vakti", "güneşin parlayıp ortalığı ısıtması", "güneşin doğup iyice ağarması" gibi manalar verdikleri görülür.¹⁹ Hatta Kurtubî'nin (671/1272) meseleyi doğrudan "kuşluk namazı" şeklinde değerlendirdiği ve bu namazın vakti olarak "güneş, bembeyaz doğup etrafındaki karanlığı iyice ortadan kaldırırsa ve nuru ile parıldayınca kadar beklenmesi gerektiğini" ifade eder.²⁰ Zemahşerî (538/1143) ise bu ayette geçen işrâk kelimesine doğrudan "وهو وقت الضحى" "kuşluk vakti" manası verir.²¹

Hadislerde doğrudan "صلاة الإشراق" "işrâk namazı" gibi bir tanımlama kullanılmaz. Kaldı ki, taraftar olanların böyle bir namaz için tespit ettiği vakitte Hz. Peygamber'in ne yaptığına delalet eden bazı rivayetler de vardır. Mesela Sahih-i Müslim'de, "Kişinin Sabah Namazından Sonra Namaz Kıldığı Yerde Oturmasının ve Mescitlerin Fazileti" şeklindeki bab başlığının altında nakledilen bir hadise göre Câbir b. Semure'ye: "Rasulullah ile oturur muydunuz?" diye sorulmuş, o da "Evet, hem de çok. Sabah namazını kıldığı yerden güneş doğuncaya kadar kalkmazdı. Ancak güneş doğunca kalkardı. Bu süre içinde de sohbet ederlerdi. Bazen Cahiliye dönemi işlerinden bahsedip gülüşürlerdi. Hz. Peygamber de onlara tebessüm ederdi" yanıtını vermiştir.²² Tirmizî de "Sabah Namazından Sonra Güneş Doğuncaya Kadar Mescitte oturmanın Müstehap Olduğu" başlığı altında aynı

17 "والذي عندي أن الضحى يحصل بصلاة الإشراق وأن لها اسمين وليستا بصلاتين" Bkz. Şa'rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed b. Ali, el-Uhûdu'l-Muhammediyye, I, 52.

18 Sâd 38/18.

19 Müfessirler bu kelimeye "وذلك بالغداة وقت الضحى", "حين تشرق الشمس وتضحى", "ابيضاض الشمس", "بعد طلوعها" gibi sözlük manasına uygun anlamlar yüklemişlerdir. Bu yorumlar için meselâ bkz. Taberî, Muhammed b. Cerîr, Tefsiru't-Taberî, Beyrut 1405, XXIII, 137; Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, Tefsiru'l-Kurtubî, thk. Ahmed Abdülalîm el-Berdûnî, Kahire 1372, XV, 159.

20 "لا ينبغي أن نصلي حتى تبيض الشمس طالعة ويرتفع كدرها وتشرق بنورها..." Bkz. Kurtubî, Tefsir, XV, 160.

21 Bkz. Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. Amr, el-Keşşâf, VI, 5.

22 Müslim, Mesâcid, 286.

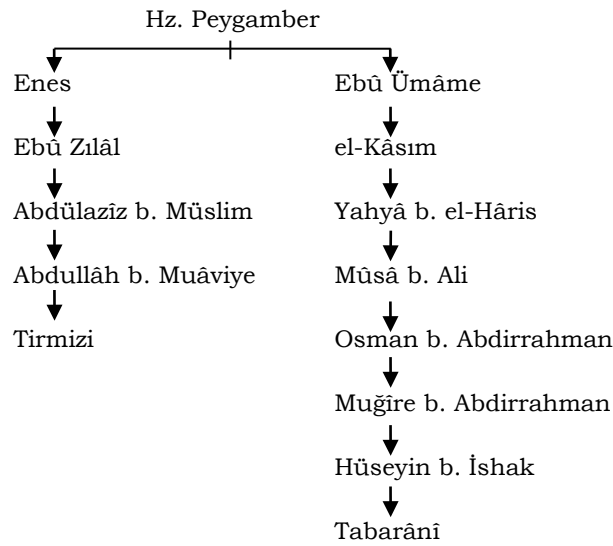
manada bir rivayete yer verir ve bu hadisin hasen-sahih olduğunu söyler.²³

Görüleceği üzere bu iki rivayette Hz. Peygamber'in güneş doğduktan sonra mescitte her hangi bir nafile namaz kıldığına işaret edilmemiştir. Bununla birlikte Tirmizî'nin aktardığı bir hadis, işaret ettiği vakit itibariyle böyle bir namaza yorulabilecek durumdadır. Bu rivayette Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

“من صلى الغداة في جماعة ثم قعد يذكر الله حتى تطلع الشمس ثم صلى ركعتين”
“كانت له كأجر حجة وعمره”

“Kim sabah namazını cemaatle kıldıktan sonra güneş doğunca-ya kadar Allah'ı zikrederek bekler ve iki rekat namaz kılsa hac ve umre sevâbı kazanır.” Tirmizî bu metni naklettikten sonra Hz. Peygamber'in üç kere “تامة” yani “tam bir hac ve umre sevâbı” dediğini de aktarır.²⁴

Aynı anlamda bir hadis Tabarâni tarafından da nakledilmiştir.²⁵ Bu iki rivayet; meselâ “قعد” yerine “جلس” ve “صلى ركعتين” yerine “فرغ ركعتين” gibi lafızlar kullanmak şeklinde mânâ ile rivayetten kaynaklanan küçük farklar dışında aynı muhtevâyâ sahiptir. Her iki müellifin senedleri bir araya toplandığında karşımıza şöyle bir sened şeması çıkmaktadır:

²³ Tirmizî, Ebvâbu's-Salât, 412 (hadis no: 585).

²⁴ Tirmizî, Ebvâbu'b-Salât, 412 (hadis no: 586).

²⁵ Tabarâni, Süleyman b. Ahmed, el-Mu'cemu'l-Kebîr, thk. Hamdi b. Abdilhamid es-Selefi, Musul 1983, XXIV, 406.

“et-Terğib ve’t-Terhib” sahibi Münzirî (656/1258) hadisin sened yapısı için “ceyyid” lafzını kullanır.²⁶ “Ceyyid” genelde “sahih” manasında kullanılan bir terimdir. Ancak “sahih” ile “hasen” arasında bir dereceye delâlet ettiğine dair tanımlar da bulunur.²⁷ Nitekim Tirmizî’nin yaptığı değerlendirme de bu ikinci anlamı destekler mâhiyettedir. Nitekim o, hadisi naklettikten sonra, senedde adı geçen “Ebû Zılâl” isimli râvîyi Buhârî’ye sorduğunu, onun da şahıs hakkında “mukâribu’l-hadis” dediğini ifade eder.²⁸ Bu şahıs, çeşitli münekkiter tarafından cerhedilmiş bir râvidir.²⁹

IV. İŞRÂK NAMAZI İLE KUŞLUK NAMAZI ARASINDAKİ İLİŞKİ

“İşrâk” kelimesinin sözlük anlamı düşünülürken, böyle bir namaz için kelimenin “güneş ışıldamak, parıldamak” şeklindeki ikinci manası esas alınmış olmalıdır. Zira birinci manada dikkat çekilen “güneşin doğduğu an”, namaz kılmak için mekruh addedilmiş bir vakittir.³⁰

Tirmizî ve Tabarânî tarafından nakledilen ve işrâk namazına delâlet ettiği düşünülebilecek bu rivayette güneş doğduktan (muhtemelen kerâhet vaktine delâlet eden yaklaşık bir saatlik süre geçtikten) sonra kılınacak iki rekâtlık bir namaza işâret edilmektedir. Riva-

²⁶ Münzirî, Abdülazim b. Abdilkavi, et-Terğib ve’t-Terhib, thk. İbrahim Şemsüddin, Beyrut 1417, I, 179.

²⁷ “Ceyyid” için, “hasen li-zâtihi mertebesinden yüksek olmakla birlikte sahih derecesine ulaştığında şüphe edilen” şeklinde bir tanım da yapılmıştır. Bu ıstılâh hakkında geniş bilgi için bkz. Koçyiğit, Talat, Hadis İstilahları, Ankara 1985, s. 80; Aydın, Abdullah, Hadis İstilahları Sözlüğü, İstanbul 2006, s. 67.

²⁸ Tirmizî, Ebvâbu’b-Salât, 412 (hadis no: 586).

²⁹ Ebû Zılâl’in ismi Hilâl’dir. Ancak babasının isminde ihtilâf edilmiştir. Babasının isminin Ebû Hilâl, Ebû Mâlik, Meymûn, Süveyd, Yezid ve Zeyd şeklinde ifade edildiğine dair rivayetler vardır. Hilâl, Basralı olup âmâ bir râvidir. Bu râvî, Yahya b. Maîn’e göre “zayıftır ve hiçbir değeri yoktur”. Buhârî onun “mukâribu’l-hadis” olduğunu söyler. Böyle bir râvinin rivayet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve buna göre karar vermek üzere (itibâr için) yazılır (bu terim hakkında bkz. Aydın, Abdullah, Hadis İstilahları Sözlüğü, s. 212). Nesaî onu “zayıftır, sika değildir” gibi lafızlarla tenkid etmiştir. Ayrıca onun “Enes b. Mâlik’ten, ona ait olmayan hadisler naklettiği” de söylenmiştir. Buradaki rivayetin de Enes’ten geldiğine dikkat etmek gerekir. Bu ravi hakkında geniş bilgi için bkz. Buhârî, Muhammed b. İsmail, et-Tarihü’l-Kebîr, thk. Seyyid Hâşim en-Nedvî, Beyrut trs., VIII, 205; Zehebi, Muhammed b. Ahmed Şemsüddin, Mizânü’l-İtidâl fi Nakdi’r-Ricâl, thk. Ali Muhammed Muavviz – Adil Ahmed Abdülmecûd, Beyrut 1995, VII, 102; İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, Tehzîbu’t-Tehzîb, Beyrut 1984, XI, 75.

³⁰ Nitekim İbn Ömer bazı nâfile namazlardan bahsettikten sonra “kimseyi, gecenin veya günün herhangi bir vaktinde namaz kılmaktan men etmem. Yeter ki namaz kılmak için güneşin doğduğu ve battığı anı gözetmeyin” demektedir. Buhârî, Fadlu’s-Salât fi Mescidi Mekke ve’l-Medîne, 2.

dinde yer alan el-Velid b. el-Kâsım (203/818) da bazı otoritelerin tenkidine hedef olmuştur.³³

Sened husûsiyetleri bir tarafa bu rivayet, muhtevâsı itibariyle “işrâk” ile “kuşluk” arasında bir ilişkiyi düşündürmektedir. Daha net bir ifadeyle bu ikinci rivayetin; kuşluk namazından farklı bir işrâk namazının varlığına delâlet edebilecek rivayetlerle hemen hemen aynı söz dizimine sahip olması ve verilecek mükâfat olarak “tam bir hac ve umre sevabından” bahsetmesi, işrâk namazının aslında kuşluk namazından farklı birşey olmadığını akla getirmektedir.

İşrâk namazı ile kuşluk namazının aslında aynı şey olduğuna delâlet eden farklı rivayetler de vardır. Bu rivayetler genel olarak bazı sahâbîlerle tâbiilerin kuşluk namazı karşısındaki tavırları ve İbn Abbâs’ın Hz. Dâvud ile ilgili olarak nâzil olan “إِنَّا سَخَّرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ” “Biz, akşam sabah kendisiyle beraber tesbih eden dağları onun emrine vermiştik”³⁴ ayetinde geçen “işrâk” kelimesi hakkındaki yorumları ile ilgilidir. Meselâ bu rivayetlerden birine göre İbn Abbâs şöyle demektedir: “Zaman zaman Kur’ân’da bu ayete denk gelir fakat neye delâlet ettiğini anlayamazdım. Tâ ki Ümmü Hâni bana Hz. Peygamber ile ilgili şu olayı anlatana kadar: Hz. Peygamber onun evine girmiş ve abdest almak için su istemiş. Bir leğende su getirmişler. Ümmü Hâni ‘bu leğendeki hamur izleri hala gözümün önündedir’ diyor. Hz. Peygamber buradan abdest almış. Sonra kalkıp kuşluk namazı kılmış”. İbn Abbâs bu rivayeti duyunca ‘Ey Ümmü Hâni! İşte bu işrâk namazıdır’ dedi.³⁵

Çeşitli kaynaklarda yer alan pek çok rivayette, Ümmü Hâni’nin anlattığı bu hâdisenin zamanı, mekânı ve Hz. Peygamber’in kıldığı namazın rekât sayıları gibi çeşitli ayrıntılara da yer verilir.

Meselâ pek çok rivayette bu olayın Mekke’nin fethi günü yaşandığına işaret edilir.³⁶

Müslim’in bir rivayetinde Ümmü Hâni, Hz. Peygamber’in kendisine geldiği zamana işaretle “بعدهما ارتفع النهار” “gün yükseldikten sonra” der.³⁷ İbn Huzeyme rivayetinde ise Ümmü Hâni, hadiseyi aktardıktan

³³ Nitekim el-Velid hakkında Yahya b. Maîn “zayıf” derken İbn Hibbân “sika râvîlerden, onların hadisine benzemeyen şeyler nakleder. Bu sebeple delil olmaktan çıkmıştır” değerlendirmesinde bulunur. Bu râvî hakkında geniş bilgi için bkz. Zehebî, Mizân, VII, 137; İbn Hacer, Tehzîb, XI, 128.

³⁴ Sâd 38/18.

³⁵ Bu rivayet için bkz. Tabarâni, el-Mu‘cemu’l-Kebîr, XXIV, 406.

³⁶ Bu rivayetler için bkz. Buhârî, Fadlu’s-Salât fi Mescidi Mekke ve’l-Medîne, 2; Müslim, Salâtü’l-Müsâfirîn, 80-83; İbn Huzeyme, Sahih, I, 119; Tabarâni, el-Mu‘cemu’l-Kebîr, XXIV, 438.

³⁷ Müslim, Salâtü’l-Müsâfirîn, 81.

sonra “و ذلك فى الضحى” “bu olay kuşluk vakti gerçekleşmişti” bilgisini verir.³⁸

Hız. Peygamber'e leğeni getiren kişinin Ebû Zerr olduğuna işâret eden rivayetler vardır.³⁹

Bazı rivayetlerde Hız. Peygamber ile ilgili bu hadiseyi İbn Abbâs'a haber veren Ümmü Hâni değil Mücâhid'dir. Bu rivayete göre İbn Abbâs, Ümmü Hâni'in söylediklerini duyunca Mücâhid'e “İşte bu işrâk namazıdır” demiştir.⁴⁰

Bazı rivayetlere göre İbn Abbâs'ı Ümmü Hâni'e götüreren Abdullah b. el-Hâris'tir. Bu râvî şöyle diyor: Ümmü Hâni'in yanına girmiştim. Bana Hız. Peygamber'in kuşluk namazı kıldığından bahsetti. Evden çıktım ve İbn Abbâs ile karşılaştım. Ona ‘Gel, Ümmü Hâni'e gidelim’ dedim. Gittik. Kendisine ‘Hız. Peygamber'in kuşluk namazından amcan oğluna da bahset’ dedim. O da anlattı. Bunun üzerine İbn Abbas, (yukarıda zikri geçen) bu ayetteki ‘işrâk’ ifadesini ‘kuşluk namazı’ diye tevîl edebiliriz, dedi”.⁴¹

Abdullah b. el-Hâris'den gelen bazı rivayetlerde ise “İbn Abbâs'in kuşluk namazı kılmadığından” bahsedilir. Bu râvî diyor ki: “Biz de onu Ümmü Hâni'in evine getirdik ve bize naklettiği bilgiyi ona da nakletmesini istedik. Ümmü Hâni de Hız. Peygamber'in kuşluk namazı kıldığından bahsetti. İbn Abbâs dışarı çıktığında şöyle diyor: ‘Kur'ân'da okuyup da anlamadığım işrâk namazının ne olduğunu işte şimdi fark ettim. İşrak namazı işte bu imiş’.”⁴²

Bazı müellifler ise Ümmü Hâni'den gelen ve “Hız. Peygamber'in Mekke'nin fethi günü, kuşluk namazı kıldığına” işaret eden bu rivayeti Abdurrahman b. Ebî Leylâ'nın (83/702) kuşluk namazı ile düşünceleri çerçevesinde zikrederler. Bu rivayetlere göre İbn Ebî Leylâ şöyle demektedir: “Hiç kimse bana Hız. Peygamber'i kuşluk kılarken gördüğünü söylememişti. Ümmü Hâni hariç. O bana Hız. Peygamber'in Mekke'nin fethi günü kuşluk namazı kıldığından bahsetti...”⁴³

Bazı rivayetler ise doğrudan Ümmü Hâni'in sözleriyle başlar ve başka birinin düşüncelerine veya yorumlarına yer vermez: “Fetih senesi Hız. Peygamber geldi. Mekke'nin en yüksek yerinde idi. Gusletmek için kalktı. (Görülmesin diye) Fâtıma O'na sütte yapıp önünde

³⁸ İbn Huzeyme, Muhammed b. İshak, Sahih, thk. Muhammed Mustafa el-Azami, Beyrut 1970, I, 119.

³⁹ Meselâ bkz. İbn Huzeyme, Sahih, I, 119.

⁴⁰ Bu rivayet için bkz. Tabarâni, el-Mu'cemu'l-Kebir, XXIV, 438.

⁴¹ Bu rivayet için bkz. Tabarâni, el-Mu'cemu'l-Kebir, XXIV, 425.

⁴² Bu rivayet için bkz. Hâkim en-Nisâburî, Muhammed b. Abdillâh, el-Müstedrek 'ala's-Sahihayn, thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, Beyrut 1990, IV, 59.

⁴³ Buhârî, Taksîru's-Salât, 12; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 80.

durdu. Sonra elbisesini alıp giyindi ve sekiz rekat kuşluk namazı kıldı”.⁴⁴

Bu rivayetlerde bizim için önemli olan husus, ayette geçen “işrâk” kelimesine “kuşluk namazı” anlamının verilmiş olmasıdır.

V. Sonuç

Nâfile namazlar, Müslümanın Allah ile olan bağını güçlendirdiği en önemli ibadetlerdendir. Zira bunlar münferit olarak ve genelde gözlerden uzak ifa edildiği için riya ve gösteriş gibi amaçlardan oldukça uzaktır. Bu nedenle Hz. Peygamber, çeşitli vakitleri ve olayları böyle ibadetlere vesile addetmiştir. Müslümanın böyle ibadetlere devamı, “Allah” mefkûresinin daha geniş bir zamana yayılmasını sağlar; bir an bile akıldan çıkarılmamasına vesile olur. Bu açıdan bakıldığında nâfile ibadetler için herhangi bir sınırdan bahsetmemek gerekir.

Bununla birlikte böyle ibadetlerin ifasında kişisel bakış açıları ve değerlendirmeler esas alınmamalı, aksine, her konuda olduğu gibi Hz. Peygamber’in tatbikâtı takip edilmelidir. Zira Allah’dan korkup çekinme, yapılan veya yapılması muhtemel hatalar için O’ndan af dileme, bütün bunlara bağlı olarak ibadetlere karşı beslenecek iştiyâk gibi hususlarda bir Müslümanın Hz. Peygamber ile yarışması mümkün ve makul değildir. Diğer taraftan kişisel ibadet tarzlarının ortaya çıkması bazı Müslümanların diğerlerini “böyle ibadetleri yerine getirmemekle” tenkit etmelerine de sebep olabilecektir.

Bütün bunlar, bazı çevrelerde şöhret bulup ısrarla ifa edilen işrâk namazı için de geçerlidir. Hâlbuki eldeki bilgiler Hz. Peygamber’in bu vakte has bir namaz kıldığını ortaya koyacak durumda değildir. Bu konuda en net veriler gibi görünen hadisler de delil olabilecek sıhhat değerine sahip olmadıkları gibi muhtevâ itibarıyla de tartışılabilir durumdadır.

⁴⁴ Müslim, Hayız, 71-72.